

Paraules clau

horitzons esportius (central i marginal), *peergrups*, subcultures esportives, *freakis*, *skaters*, perspectiva èmica, esportista radical, tropicalisme festiu, tropicalisme fàustic

Esport: cultura i contracultura.

Un estudi a través del model dels horitzons esportius culturals

▪ **DAVID MATA VERDEJO**

Doctor en Geografia i Història per la Universitat Complutense de Madrid.
Llicenciat en Ciències de l'Activitat Física i l'Esport (INEF-Madrid).
Màster en Administració i Direcció de l'Esport (UCM)

Abstract

From different scientific social modes, the sporting phenomenon has been treated as a cultural statement, implanted in society and following its own models. Therefore, sport seems firmly linked to culture. Other sporting manifestations have sprung up and been developed from the sixties that answer to impulses completely different and opposite to the first. Therefore, we consider that sport constitutes in itself a factor of ethnicity, creating its own subcultural identity, marginal, and in essence, counter cultural to the system. The clear opposition between the scale of values, uses and habits of both manifestations needs a re-structuring of the anthropological idea of sport. Leaving aside the classical acceptance of the term as incomplete, alternative models of study must be applied to allow for the understanding of a human phenomenon, enormously complex and varied. We have substituted "sporting culture" for the mode "sporting horizons", thus allowing a greater capacity to understand and study the social contexts. The study of the diverse uses of the bicycle brings us closer to the sporting horizons: the traditional side reveals itself as highly social and integrational of the individual in the system, associated to the Central Horizon as a major means of transport or pleasurable and healthy ecological practice. The Marginal Horizon, is a product of experimenting with new models aimed at social evasion, enjoying dizziness and risk in nature. Lastly, the assimilation by part of the cultural system of the forms belonging to the marginal subcultures has given place to new models syncretic to the use of the bicycle.

Key words

sporting horizons (central and marginal), peer groups, sporting sub-cultures, freakies, skaters, emic perspective, radical sports person, festive tropicalism, Faust tropicalism

Resum

Des de les diferents modalitats científiques socials, el fenomen esportiu ha estat tractat com una manifestació cultural, implantada en les societats i dirigida segons els seus propis models. Per això, l'esport apareix indissolublement lligat a la cultura.

Des dels anys seixanta han sorgit i s'han desenvolupat d'altres manifestacions esportives que responen a motivacions absolutament diferents i contràries a les primeres. Considerem per tant, que l'esport constitueix també un factor d'ètnicitat, en crear una identitat subcultural pròpia, marginal i, en essència, contracultural al sistema.

La clara oposició entre les escales de valors, usos i costums d'ambdues manifestacions requereix una reestructuració del concepte antropològic d'esport. En quedar incompleta l'accepció clàssica del terme, s'hi han d'aplicar models d'estudi alternatius que permetin la comprensió d'un fenomen humà enormement complex i variat. Hem substituït "Cultura de l'Esport" pel Model d'"Horitzons Esportius", cosa que ens permet una major capacitat de comprendre i estudiar les diferents manifestacions en els seus contextos socials.

L'estudi de diversos usos de la bicicleta ens aproxima als horitzons esportius: la vessant tradicional es mostra eminentment social i integradora de l'individu en el sistema, associada a l'Horitzó Central com a mitjà de transport majoritari o ecològic i pràctica plaent i saludable. L'Horitzó Marginal, producte de l'experimentació de nous models amb finalitats d'evasió social, gaudi del vertigen i del risc a la natura. Finalment, l'assimilació per part del sistema-cultura de les formes pròpies de les subcultures marginals ha donat lloc a nous models sincrètics de l'ús de la bicicleta.

Presentació

L'esport s'ha convertit en una de les manifestacions humanes més importants dels últims decennis del segle XX i la seva projecció mundial continuarà estenent-se en les pròximes generacions no solament com a espectacle o afició popular, sinó com a objecte de ciència.

A partir dels anys setanta van començar a aflorar estudis sobre el fenomen esportiu que procedien de camps científics que no tenien res a veure amb les Ciències de l'Activitat Física i l'Esport (Psicologia, Sociologia, Història o Medicina) que han derivat en programes acadèmics i especialitats universitàries. Però, aporta algun valor cultural aquest ampli ventall d'expressions del moviment humà? Els diversos corrents d'investigació ho han testificat així amb evidències demostrades (Coca, 1993, pàg. 20). L'esport interessa i és moda. I no només interessa a la ciència, sinó a nombrosos àmbits de la societat. En els últims anys s'ha disparat el nombre de població practicant. L'atenció dels mitjans de comunicació envers aquest fenomen ha crescut espectacularment, duta per un procés bidireccional d'oferta i demanda social, on els grans torneigs competitius s'han destapat com una de les manifestacions més importants en el món de l'espectacle. La legislació esportiva del nostre país, en els àmbits estatal, autonòmic i local, comprèn ara gruixuts volums quan encara no fa quinze anys es limitava a uns apèndixs del Butlletí Oficial de l'Estat.

Tradicionalment, les Ciències d'Humanitats i Socials han abordat l'anàlisi de l'esport com un producte cultural "d'ampli espectre" que sens dubte ha assolit una importància enorme en els nostres dies. Vegem-ne alguns exemples significatius.

■ Des de l'Antropologia Cultural, Kendall Blanchard i Alyce Cheska (1986) van aplicar el mètode científic a la investigació de l'esport, i van desenvolupar una nova via d'investigació en aquest camp. D'aquesta manera, els autors esmentats posen de relleu la significació específica que representa l'esport per a cada societat. Així mateix,

assenyalen l'abast d'aquest mètode per a la comprensió de problemes contemporanis on l'esport té un paper destacat, com ara la tercera edat, la participació progressiva de la dona o les relacions internacionals. És evident que aquesta disciplina científica ha comprès la necessitat de desenvolupar treballs especialitzats en Antropologia de l'Esport on s'estudiïn grups i ritus (J. Prat i A. Martínez, 1995, pàg. 400, V. Padiglione, 1994).

■ A Europa, a causa de la influència de l'Arqueologia, han prevalgut els estudis en Història basats en la reconstrucció de les manifestacions esportives de les diferents civilitzacions: els Jocs de l'Antiga Grècia, els espectacles del circ de Roma, els torneigs i justes medievals, etc. (Guillet, 1971, pàg. 10).

■ D'altres investigacions s'han ocupat del procés de naixement de l'esport modern a Anglaterra a començament del segle XIX i el seu desenvolupament i expansió fins als nostres dies. Tanmateix, a Europa les publicacions sobre aspectes culturals i etnològics no han estat estudiades amb l'amplitud que el fenomen necessita.

■ Al nostre país s'ha escrit poc sobre els diferents grups humans que es troben involucrats d'una forma o altra en el procés esportiu. La copiosa col·lecció bibliogràfica de José María Cagigal, des del seu enfocament filosòfic, ha suposat una base important per al desenvolupament de les ciències de l'esport. Tanmateix, és curiós comprovar que han estat els periodistes i assagistes els qui més s'han acostat a l'anàlisi i interpretació d'aspectes específics i puntuals de l'esport professional mitjançant assaigs columnístics i algunes monografies. Així, l'obra de Vicenç Verdú, *El futbol: Mites, ritus i símbols*, estudi hermenèutic en la línia de l'antropologia simbòlica, constitueix un llibre de lectura necessària i punt de partida de nombrosos treballs. Una altra obra que va marcar un corrent d'investigació va ser l'estudi sociològic de Manuel García Ferrando, *Aspectes socials de l'esport* (1980) on presenta la primera enquesta a nivell nacional sobre els hàbits esportius de la població espanyola en la democràcia actual.

■ El sociòleg francès Marcel Mauss (1979) considerava l'esport com un "fet social total" per la seva capacitat de funcionament com un sistema social complet, capaç d'involucrar els diversos àmbits de la societat. També des del camp de la Sociologia, Norbert Elias, d'ascendència judeogermànica, i el seu deixeble en la Universitat de Leicester, Eric Dunning, van adreçar el seu estudi (1992) a la repercussió de l'esport com a element fonamental dintre de l'ocupació del temps de lleure i d'oci de les societats dels nostres dies, tant amb la pràctica com amb el seguiment com a espectacle.

■ Conseqüència de l'ascensió social d'aquesta activitat han estat els problemes sociològics que se n'han derivat, el principal exponent dels quals ha estat la violència en els espectacles esportius. Aquest apartat, sens dubte impulsat per l'alarma generada, ha estat objecte de diverses investigacions sobre els diferents factors que hi conflueixen (J. Durán, 1996).

■ Des del camp de l'Educació, Dorothy Harris, de la Universitat de l'Estat de Pennsylvania, aborda la participació de l'individu en activitats físicoesportives sota una raó psicossomàtica fonamental (1976), i incideix en la importància que tenen aquesta mena d'activitats en la formació de la persona, tant a nivell individual com per a la seva integració social.

■ La Psicologia de l'Esport ha exposat modernes publicacions sobre aquesta població. Encara que se centren en l'objectiu d'analitzar els factors que incideixen en la millora del rendiment, han posat a la llum de la ciència aspectes antropològics que tradicionalment han estat considerats tabús, com ara el paper del lesbianisme en la sexualitat de la dona esportista (D. Butt, 1986).

■ Finalment, la Teologia, a través de la Teologia de les Realitats Mundanes (M. D. Chenu, 1964) que abasta aspectes com el Treball o la Guerra, ha obert un nou camp per abordar la Teologia i la Deontologia de l'Esport.

■ No podem passar per alt publicacions miscel·lànies i monogràfiques amb esperit

crític i compromès que han denunciat la utilització del cos com a element de sublimació en la cultura capitalista (P. Laguilleaumie, i J.M. Brohm, a Partisans; VVAA, 1978) o de la manipulació de l'esportista amb fins d'exaltació política i com a portaveus del prestigi nacional (J. M. Brohm, 1982, pàg. 295).

Aquests exemples dels diferents corrents d'investigació serveixen per presentar la visió tradicional de l'esport com a objecte d'estudi: fenomen social de masses, catalitzador d'impulsos individuals i grupals, formador de la persona per les seves nombroses qualitats, reflex dels valors d'una societat determinada, mecanisme d'enculturació, etc. Tanmateix, el protagonista de l'acció i del fet, l'executant (que no l'espectador) dels gests esportius, el mateix esportista, sovint ha estat ignorat o tractat molt succintament en els estudis d'Antropologia i Sociologia. Tant a nivell individual com grupal, els aspectes més bàsics de la conducta de l'esportista, els seus hàbits i ritus, han reclamat l'atenció d'estudiosos solament en casos de jugadors *ídols* de l'afició o entrenadors per part de periodistes especialitzats a la recerca d'un *best seller*.

Des dels diferents corrents científics i socials l'esport s'ha explicat, interpretat i utilitzat com un important element cultural. Tanmateix, amb els esports radicals, de risc i d'evasió, s'ha creat un nou model social clarament marginal i contracultural.

El concepte d'horitzons esportius. Plantejament teòric

L'aparició en escena, els anys setanta-vuitanta, amb el posterior apogeu en els noranta, d'un nou corrent d'esports vinculats a la natura i al risc físic, com ara el parapent, el ràfting, la baixada de barrancs o l'hidrotrineu, ha provocat l'atenció de noves investigacions. L'encunyació de la nomenclatura AFAN (Activitats físiques d'aventura a la natu-

ra) reflecteix l'interès científic per estructurar i analitzar aquest grup de modalitats tecnocològiques, d'aventura, de lliscament, que es presenten com a innovadores, diferencials i alternatives al concepte clàssic d'experiència esportiva (J. Olivera, 1995, pàg. 5). Futbol, bàsquet, atletisme, natació, gimnàstica o judo apareixen com a activitats obsoletes o amb escàs atractiu per als qui s'enfilen en aquesta nova moda social de retorn a la natura per gaudir-ne a través d'experiències físicoesportives (E. Laraña, 1986, pàg. 9). L'esport convencional significa pràctica rebutjada.

En opinió nostra, les manifestacions d'aquest nou àmbit es troben mancades de prou entitat per ésser encarades com a conjunt davant l'esport "oficialista" en condicions equiparables. Considerem, per tant, que les AFAN pertanyen a un grup molt més ampli de modalitats esportives que agrupa característiques comunes contràries a les que tradicionalment s'han vinculat a l'esport, pròpies d'aquest, i que amb prou feines han estat objecte d'estudi. En aquest grup d'activitats esportives el medi natural no és l'únic espai utilitzat. Ni tan sols podem afirmar que el medi geogràfic sigui el determinant d'aquestes manifestacions. Ja sigui la carretera (en el cas dels *motards*), l'asfalt de la ciutat (patinadors), les estructures arquitectòniques (escala urbana) o la platja (surf, surf de vela), el medi esdevé com un company de l'esportista marginal. El mateix concepte alternatiu d'esport, i la seva utilització com a element d'evasió de l'individu han creat un corrent contracultural al seu voltant, ja que presenta models d'actuació, signes d'identitat i escales de valors radicalment diferents i oposades a les que difon o proclama el concepte clàssic d'esport (reflex dels valors socials i culturals tradicionals).

La nostra hipòtesi de treball parteix, doncs, de considerar que el concepte clàssic de l'esport, al qual han estat associats els estudis provinents de diverses tradicions científiques fins als nostres dies, resulta a hores d'ara inadequat perquè és incomplet i no abasta, per tant, les diferents realitats viscudes per la població

esportiva. És evident que el poder assolit pels organismes i manifestacions esportives dels nostres temps (federacions, campionats internacionals, escoles esportives, premsa especialitzada, etc.) ha portat aquest fenomen sociocultural a constituir-se com un dels indicadors de la idiosincràsia de pobles i nacions. Tanmateix, no ha pogut frenar la força emergent de l'esport en la seva concepció alternativa, marginal.

Hem considerat la reordenació antropològica de la cultura de l'esport com un objectiu prioritari del nostre treball per tal d'obtenir-ne una visió de conjunt que ens permeti de conèixer la posició de cada individu i cada grup respecte al sistema social d'un territori. La creació del nostre model dels horitzons esportius ens acostarà a reconstruir els diferents aspectes o parts de l'ordre de la nostra societat, i per extensió, de les societats desenvolupades que viuen l'era postindustrial. Per poder aïllar i descriure les diferents conductes amb què un poble percep, relaciona i interpreta les seves experiències, necessitem conèixer-ne la totalitat de les parts (H. Scheffler, 1969, pàg. 11). D'aquesta manera, augmentarem de forma qualitativa i quantitativa la comprensió del comportament humà en base al coneixement dels diferents tipus de fenòmens.

Per tant, assumim la utilització d'un model, patró o *pattern* com a mètode d'investigació que ens permeti de descobrir les formes comunes en les diverses manifestacions d'aquest element de la vida social (Levi-Strauss, 1992, pàg. 376), amb la qual cosa salvem el problema metodològic de la imprecisió, per omissió d'elements, per part de la visió clàssica de l'esport, i ens tornem a situar davant del *fet social total* definit per Marcel Mauss. Així, l'enorme i heterogènia realitat de l'esport se'ns apareix a través del llenguatge de les estructures en el qual, a mesura que desxifrem d'altres estructures de mida menor les podem anar incorporant a l'esquema general, sense limitacions (J. Rubio Carracedo, 1976, pàg. 347). Això ens permet d'abordar la totalitat de la realitat, ambició científica, com si fos un "siste-

ma organitzat” (P. Scarduelli, 1977, pàg. 20), els elements del qual es vinculen, mitjançant lleis d’interdependència. No ha de preocupar-nos el fet de pensar des d’aquest treball que el desenvolupament del model proposat ens menaria a un contingut inacabable, inabordable (A. Palerm, 1966, pàg. 22). Partim de l’abandonament d’aquesta pretensió de compliment impossible, i basem la nostra investigació en una teoria explícita i en hipòtesis concretes. Un cop dissenyat el model, la realització d’estudis localitzats a manera de prototips ens acosten a la realitat integral de la cultura de l’esport sense necessitat d’abordar totes les cel·les de la seva estructura. El model dels horitzons esportius ens serveix com a concepció teòrica per a permetre l’estudi de l’esport en tota la seva amplitud, bo i donant entitat i forma a allò que considerem dues grans vies d’interpretació de l’esport en els grups humans.

Mitjançant l’aplicació del concepte *horitzó*, provinent de l’Arqueologia Antropològica, podem superar l’accepció tradicional, convencional, de l’esport com a element integrador de l’home en la societat o mecanisme d’enculturació, i abastar d’altres manifestacions d’aparició moderna que es basen en valors alternatius, i sovint antagònics, als atribuïts a l’esport. Per tant, la cultura de l’esport o cultura esportiva ja no queda configurada estrictament d’acord amb el sistema imperant en la societat del moment, sinó que s’articula igualment a través de subcultures marginals.

La dispersió i heterogeneïtat d’activitats i grups vinculats d’una forma o altra al fet esportiu mereix un model d’estudi que contempli aquesta dualitat de corrents i processos, i les enfronti en un corpus organitzat. Per tant, cal esqueixar l’ampli concepte de la cultura de l’esport en diverses categories més petites però més específiques de la seva naturalesa. Així valorarem la dialèctica creada entre tots dos sistemes, fent palesos els valors que fomenta cadascun d’aquests expressat “en” i “per” els mateixos protagonistes, els esportistes.

El model d’estudi desenvolupat parteix del concepte *Horitzó*, derivat de l’Arqueologia Antropològica, que hem transferit a l’esport, perquè considerem que hi ha una afinitat raonable entre el seu concepte original i el que prendrà per a la nostra investigació. Aquest terme, com a concepte cultural, va ser utilitzat per primera vegada en 1913, en treballs d’arqueologia andina, per Max Uhle (1913, pàg. 95-117), que el va associar als estils artístics determinats. Així, aquest autor va encunyar el terme *horizon-style*, que va ser popularitzat per A. Kroeber (1944; 108-111) també en un estudi d’arqueologia andina. Kroeber va utilitzar el terme com un concepte d’unitat, de naturalesa limitada i especialitzada. La sistematització del terme *horizon* és deguda als autors Willey i Phillips (1958), que el defineixen com “una continuïtat primàriament espacial representada per trets i complexos culturals, la naturalesa i forma d’ocurrència dels quals permet el supòsit d’una àmplia i ràpida dispersió” (pàg. 33). Al nostre país, el terme *horitzó* va ser popularitzat en l’obra de Germán Delibes sobre l’Horitzó del Vas Campaniforme. Aquest terme ha continuat sent utilitzat per altres autors (C. Poyato, 1988, M. C. Blasco, 1994) per la seva riquesa en detriment d’un altre concepte com el de cultura del vas campaniforme.

En el nostre treball transferim el concepte d’horitzó al món esportiu, en considerar que existeixen prou analogies per a aquest transvasament. Amb aquesta fórmula, analitzarem de quina manera l’esport (un producte cultural) es manifesta en diferents horitzons que es caracteritzen per constituir-se com a unitats culturals, ocupant espais diferents i creant cadascun un patrimoni animològic i ergològic peculiar i significatiu. D’aquesta forma, es consoliden mitjançant tipus o models que s’expandeixen a altres espais. Així, podrem trobar mostres representatives dels diferents horitzons en diferents llocs, allunyats entre ells. En tractar-se d’un concepte cultural (fins i tot Fernando Piñón, en 1983, emprà el terme *horitzó cultural* per abordar el món del megalitisme a l’àrea d’Huelva), el terme *horitzó* ens aporta un conjunt de característiques molt

atractives per al treball que desenvoluparem.

En primer lloc, ens facilita un marc teòric més delimitat que el terme cultura, i evita l’encotillament que produeix aquest vocable. Hem assenyalat anteriorment que l’esport és un producte cultural. Per la importància social que representa, ens referim a l’esport com a mecanisme que crea i transmet cultura, i en diversos àmbits s’esmenta l’expressió “la cultura de l’esport”. La complexitat d’aquest terme ens induïx a consolidar-lo com una expressió globalitzant dins la qual podem incloure els diferents horitzons esportius, com a manifestacions.

Amb el concepte *horitzó* podem incorporar l’element estilístic originari del terme. Ens referim a la perspectiva de l’espectador (investigador en aquest cas, que contempla aquesta obra). L’horitzó que s’albira, la visió exterior de l’esdeveniment esportiu, el context espacial en què es desenvolupa ens proporcionaran dades fonamentals per a comprendre els aspectes bàsics dels diferents grups. L’horitzó es constitueix, doncs, com si fos una unitat amb una forta empremta espacial, que pot conviure de manera temporal –és a dir, de forma contemporània– amb altres horitzons de tradició diferent.

En la nostra tesi hem considerat dos horitzons culturals esportius, com a estructures que coexisteixen i es manifesten de forma gairebé independent:

Horitzó esportiu central

S’identifica amb les formes més tradicionals i convencionals de l’esport com a sistema fortament institucionalitzat i jerarquitzat: des de l’esport espectacle-professional als àmbits competitiu i recreatiu de la pràctica popular, més o menys dirigida per grups especialitzats i fomentada i controlada pels estaments de poder.

Prenent com a suport l’extensa i nombrosa bibliografia existent sobre el fenomen esportiu, hem establert diversos àmbits per assenyalar les característiques més representatives de l’HEC.

Quadre 1.

Comparativa entre l'horitzó central i el marginal.

FACTOR	HORITZÓ CENTRAL	HORITZÓ MARGINAL
Context social	Institucional	No reglat
Objectius	Socialitzant, agonístic, higiènic-sanitari	Evasió, vertigen, risc físic
Medi	Estable, dissenyat	Naturalesa canviant, reutilització del medi
Estructura grupal	Jerarquitzada	Paritària, igualitària
Organització de l'activitat	Burocràtica, fixa	Espontània, <i>ad hoc</i>
Posició social	Vinculació entre individu-societat	Egocentrisme "res importa fora"
Valor cultural	Integració en la cultura nacional i mundial de l'esport	Establiment de microsocietats "subcultures"

tren un rebuig vers el primer horitzó i se n'escapen, tot decantant-se cap a inquietuds i valors alternatius. L'esport apareix com una via o corrent contracultural. L'esperit de l'esportista *radical*, situat en aventurers en solitari o en grups d'iguals (*peer groups*) es basa en la recerca de noves emocions, i imprimeix trets connotatius en la conducta dels esportistes, fins a crear *subcultures esportives* (com la subcultura del surf, els patinadors o *skaters* i els escaladors o *freekis*). Aquests grups, vinculats als esports radicals o de risc, mostren una oposició frontal a l'horitzó esportiu central com a model jerarquitzat, burocràtic, i representatiu dels valors materials i espirituals de cada societat. Podem comprovar-ho al següent gràfic comparatiu entre les característiques de tots dos horitzons esportius. (Quadre 1)

Passem a examinar més a fons les característiques de l'HEM.

Àmbit sociopolític

1. *Organització burocràtica del fenomen*, constituït com a una realitat àmpliament organitzada i també institucional.
2. *Utilització política de l'esport*, a causa de la seva transcendència social i del seu valor dintre de la imatge de progrés general d'una societat.
3. *Paper determinant dels mitjans de comunicació*, que influeixen enormement en la difusió i importància dels esdeveniments esportius, que repercuteixen en aspectes tan dispars com la comercialització publicitària i la popularització de la pràctica esportiva.

Àmbit cultural

1. *Normalització*. La cultura mundial de l'esport supera les diferències nacionals i territorials o lingüístiques, en fomentar valors i formes de conducta implícits en la pràctica de la modalitat.
2. *Particularitat dels processos*. Independentment de la nota anterior, cada poble o grup humà acull una modalitat com a esport nacional tot atribuint-li caràcters simbòlics que resumeixen la mentalitat nacional (el beisbol, esport dels EUA).

Àmbit socioeconòmic

1. *Enaltiment social del campió*, en convertir-se en un ídol popular i model social, la imatge del qual s'utilitza amb finalitats diverses alienes a l'esport.
2. *Estructuració jeràrquica dels components*. Les jerarquies, tant formals com informals, entre components d'un equip que hem estudiat (D. Mata, 1997) defineixen uns *estatus* ben determinats: el capità, *els fixatges*, els ascendits de categories inferiors o *novells*, les *vaques sagrades* o jugadors més experimentats i també els anomenats grups de poder o societats secretes formades per diversos jugadors que marquen un fort corrent d'opinió en l'equip.
3. Importància de la tecnologia i la tecnoindústria per al desenvolupament. En esdevenir un factor important de l'economia a causa de l'interès social que desperta l'esport, la ciència presta un ampli servei per tal de millorar l'espectacle, la competitivitat i el negoci del mercat.

Horitzó esportiu marginal

Aquest segon horitzó aplega les activitats empreses per grups i individus que mos-

Aportacions de l'horitzó esportiu marginal

Amb l'aplicació del mètode etnogràfic, podem rastrejar les manifestacions, grups i individus propis d'aquest horitzó (HEM). En les manifestacions de l'horitzó comprovem una nova interpretació de les normes convencionals i la creació de normes alternatives d'ús generalitzat entre els components d'aquests grups. Aquest concepte s'estén també als espais de joc, escollits de la mateixa natura o del medi urbà que es torna a utilitzar com a espai alternatiu. Per això, és fonamental, des de l'estudi etnogràfic, l'aplicació de la lectura del procés a través de la perspectiva *èmica* o interna del grup. Altrament, no és possible comprendre la naturalesa del fenomen cultural ni les inquietuds dels qui el creen i el modelen.

Seguirem la mateixa estructura utilitzada en la descripció de l'Horitzó Central per mostrar les característiques de l'HEM:

Àmbit social

1. *Individualisme*. L'esportista marginal té un marcat caràcter individualista.

Segons Lipovetsky (1986), l'individualisme és una conseqüència de l'esperit postmodern estès des dels anys 60 i 70, instal·lat en l'hedonisme davant la crisi de la societat industrial i l'Estat del Benestar, que va arrossegar la crisi d'altres valors, fins i tot els religiosos (M. Fernández de Riesgo, 1990, pàg. 89). En aquest context es presenta un moviment basat en l'antimoral i l'antiinstitucionalització, fet realitat a través de la recerca d'activitats agradables, com ho són les esportives.

2. *Societats paritàries*. L'individualisme no exclou la formació de grups. Aquests es regeixen sense jerarquies ni burocràcia, en ser col·lectius d'iguals (*peergroups*) que comparteixen territoris propicis per a la pràctica. La configuració grupal es basa més en allò que és circumstancial i espontani que no pas en allò que és establert, amb marcada tendència a "no comprometre's profundament amb cap amic" (J. Henry, 1967, pàg. 138). Prevalen els llaços de relació conjunturals, que s'activen sobretot en situacions d'emergència. En aquest cas, existeix una total predisposició d'ajut al proïsme, encara que sigui desconegut.

3. *Recerca de la marginalitat*. És un factor essencial del sistema. L'esportista s'automargina del sistema per reencarnar-se simbòlicament. Aquesta fugida no significa obligatòriament la fugida del medi en què desenvolupa la seva vida social. Un bon exemple de la *fugida cap al centre* és el cas dels patinadors o *skaters*, que es desplacen a punts centrals de les grans urbs, com ara les places més importants. Aquests grups mostren el perfil de la cultura postmoderna (E. Gervilla, 1993, pàg. 90) com a cultura del carrer, experimental i plaent.

4. *Retorn a la natura*. Una gran part de les manifestacions esportives pròpies de l'horitzó marginal es desenvolupen a la natura. Assistim a un redescobrimient del medi natural, que s'ofereix no solament com a entorn, sinó com a espai físic de forma canviant, cosa que permet diferents nivells d'execució i repte. Aquest procés, acompanyat per la massificació d'algunes

zones esportives, així com la manca de cura en la conservació del medi, estan suposant un impacte mediambiental dràstic (H. Villalvilla, 1994, pàg. 7) que ha exigit la regulació i fins i tot la prohibició d'aquestes activitats.

5. *Transgressió de les normes*. Com a conseqüència del rebuig dels valors socials tradicionals i de les normes que sostenen la convivència, l'horitzó esportiu marginal presenta innombrables casos de transgressió i de nova interpretació dels reglaments. Així doncs, per a un *moter* que surt a rodar amb la seva granota de cuir i la moto rèplica d'un model de Gran Premi, per una carretera ben asfaltada, amb l'únic afany de sentir la velocitat i "fer uns revolts", els senyals de limitació de velocitat o de prohibició d'avançament passen a ser només un punt d'informació i no de prohibició. El codi de circulació es reinterpreta, perquè la carretera es reinterpreta com un circuit de curses. En el medi aquàtic, contemplem com, quan s'aixeca temporal i les autoritats marítimes insten la marina mercant a fondejar al port, els *windsurfers* intrèpids comencen a somriure davant el gran dia d'emocions que se'ls presenta. Els patinadors o *skaters* més atrevits, que hem anomenat "els radicals a la jungla d'asfalt" (D. Mata, 1997, pàg. 407), es vanten de patinar pels carrers més concorreguts fent eslàlom i d'aferrar-se als paraxocs dels autobusos com a remolc, malgrat que l'article 121.4 del R.G. de Circulació (R.D. 13/1992) assenyalava que "els qui utilitzin monopatins, patins o aparells similars no podran circular per la calçada". Un exemple més esgarrifós és l'anomenat *surf del tren*, modalitat perseguida per les autoritats brasileres per la seva sinistralitat, que realitzen els adolescents enfilats al sostre dels trens on fan moviments com si fossin damunt una planxa de surf. (Quadre 2).

A l'horitzó esportiu radical trobem com a signes d'identitat la marginalitat, el culte al risc i la transgressió.

Àmbit psicomotor

1. *Presència del risc físic*. Aquest element constitueix l'essència de l'esportista radical, atès que aquest es justifica pel desafiament davant de situacions de perill físic, que posen fins i tot en risc la vida de la persona. L'acceptació del perill es fa acompanyar per la situació de plaer. El radical només surt a navegar quan la majoria pleguen veles davant la dificultat de controlar la planxa de *windsurf*; els més radicals fan surf sobre les onades més grosses i difícils. Els *moters* que s'apleguen a les grans concentracions admeten la pluja, el fred, la neu i les adversitats com a part del plaer i la gesta. Nosaltres hem arribat a definir aquest gaudi de la major dificultat com la situació de "com pitjor, millor". El repte físic i la tendència a la gesta heroica dels joves esportistes han estat recollits en estudis de diversos autors, com Veblen (1974), Lüschen (1979), Gil Calvo (1986) i Miranda (1995). En tots els casos es transmet una idea fonamental: el risc pel risc no representa una passió inútil, sinó que compleix una funció fisiològica fonamental dintre del comportament atàvic humà, en una

Quadre 2.

El repte transgressor de les pautes de conducta convencionals a través d'activitats esportives radicals.

MODALITAT	ACCIÓ TRANSGRESSORA
Moters	Reinterpretació del Codi de Circulació Carretera com a territori i circuit de curses
Escaladors	Desplaçament en vertical. "Pujar-se per les parets"
Patinadors	Ocupació no autoritzada de l'espai (calçada). Utilització no autoritzada de vehicles per a ser arrossegat
Parapent	Domini del medi aeri. Volar. Home ocell
Surf	Transfretació. Caminar sobre les aigües
Puenting	Salto indemne al buit. Simulacre lúdic de suïcidi

societat que no proporciona gaires oportunitats de sentir-lo. Assistim al concepte de la *virtù* pagana maquiavèlica per sobre la virtut cristiana de la sacralitat de la pròpia vida.

2. Nova interpretació del medi físic.

Assistim a una deformació quixotesca de la realitat mitjançant una percepció del medi a costa de les necessitats i interessos de l'esportista. No calen camps reglamentaris ni pistes homologades. Una muntanya amb prou pendent i fàcilment accessible esdevé una plataforma d'enlairament per als *practicants de parapent*. Els rius d'aigües vives es transformen en vertiginosos canals de descens nàutic en el *ràfting*. Els abruptes congosts fruit de l'erosió fluvial, gairebé inaccessibles, constitueixen intrincats laberints a explorar pels que fan *descens de barrancs*. Aquí l'esportista radical redescobreix la natura més salvatge que havia estat ocupada ja en èpoques remotes. Així ho contemplem als congosts de la Sierra de Guara, on han estat descoberts, en coves, diversos jaciments de la cultura neolítica, seguint rutes de barrancaires (treballs arqueològics de Baldeu, Utrilla i Andrés des dels anys 80). L'home primitiu va ser el primer barrancaire i l'esportista radical reinterpreta un medi natural summament salvatge i intricat, com si fos un espai lúdic.

La noció d'espai es converteix en un concepte bàsic, és el "ser aquí" d'Heidegger o "el meu lloc" de Sartre. L'escalador Andrés Rodas, un dels màxims exponents dels nous escaladors o *freekies* de l'escola madrilenya, ens assenyalava al peu de la paret de Patones: "això és casa meva".

3. *Vertigen i equilibri dinàmic*. Una gran part de les experiències que hem

estudiat dins l'horitzó marginal, pertanyen al grup de "esports de lliscament" (Laraña, E. 1986; 10) en què el cos humà llisca a través d'un medi, ja sigui líquid (surf, surf de vela), sòlid (patí, motos, esquí extrem, bicicleta de muntanya) o gas (paracaigudisme, parapent, acrobàcia aèria). El vertigen o *ilyn*x (Caillois, R. 1976; 43), com a component atractiu de l'activitat, adquireix una dimensió lúdica similar a la que s'obté en un parc d'atraccions, amb l'al·licient que el protagonista pot augmentar-lo o disminuir-lo, segons la seva execució motriu. L'esportista radical busca el màxim plaer cinètic en la situació límit d'equilibri, inhibit d'elements negatius com el pànic o la fòbia (D. Mata, 1989, pàg. 16), gràcies al control tècnic i l'experiència. Més enllà d'aquest punt es troba la caiguda, la mort simbòlica o fins i tot física.

Àmbit tecnoeconòmic

1. *Tecnificació al servei del virtuosisme*.

El factor tecnològic, àmpliament desenvolupat des de l'Antropologia per l'Escola de Michigan, amb Leslie White al capdavant, repercuteix no solament en la cultura material del grup (en aquest cas, els equipaments esportius), sinó també en el món animalògic del col·lectiu (L. White, 1964, pàg. 335-366). El domini de les forces de la natura per mitjans culturals s'ha vist afavorit pels nous materials emprats. Les planxes, pals i veles de surf, les planxes de monopatí, han incorporat nous materials més resistents, lleugers i funcionals. Les mecàniques dels motors s'han enrobustit i alleugerit, i han augmentat el rendiment de forma considerable. Els parapents obtenen coeficients de planatge que dupliquen els rendiments propis de fa una dècada. Actualment, els escaladors grimpen per vies, sense l'ajut de material de suport i de seguretat (excepte el calçat) que fa tres dècades solament se superaven mitjançant mètodes d'escalada artificial. Els surfistes de vela realitzen moviments i acrobàcies abans impensables. Els vestits i equipaments permeten de desenvolupar millor les tasques i durant més temps.

La influència de la tecnologia ha aportat també, com assenyalàvem anteriorment, nous elements en el camp espiritual de l'horitzó marginal. No tots ells han estat tan positius com la superació d'antics desafiaments o l'augment continuat de la dificultat en l'execució de les tècniques esportives. La comercialització massiva, amb la consegüent popularització de nombroses activitats d'aquest horitzó, en altres temps reservades als més aventurers i emprenedors, ha suposat un canvi radical en la configuració de l'horitzó. L'augment considerable del nombre de practicants d'aquestes activitats ha emmenat la presència en escena d'individus que no s'han educat en les regles de comportament i tradicions dels grups originals.

2. *L'estètica radical*. L'esportista radical respon al model d'*Homo estheticus* (E. Sgranger, 1966, pàg. 205) vinculat al tipus d'home fantasiós, amant d'allò que és momentani, amb un intens sentit de l'impuls eròtic i del plaer. En termes esportius, ens trobem davant l'esperit del *fun*, de la diversió com a impuls creador de les obres esportives. Les tècniques de vestit i d'imatge (el *look*) responen a un plantejament fortament contracultural, que xoca amb els gustos socials tradicionals: roba llampant i multicolor, pantalons enormes, i d'altres peces de roba que configuren, tanmateix, allò que F. Ortega (1991, pàg. 51) anomena la imatge "curosament estrafolària". La imatge ja estereotipada dels nous escaladors o *freekies* amb cabell llarg, pantalons de niló ajustats i sabatilles peu de gat és un bon exemple de la difusió d'aquests models i de l'aparició d'una indústria especialitzada en aquests col·lectius.

3. *Comercialització del moviment radical*. Hem esmentat la progressiva incorporació de la indústria al servei de modalitats esportives marginals, fenomen sincrònic amb la massificació de les modalitats. L'indret de Tarifa, en altres temps santuari d'uns bojos del vent i les planxes de surf, s'ha transformat en un centre de vacances on molts dies es fa difícil navegar en solitari. El surf de vela ha passat de ser un nou esport en 1965 a

modalitat olímpica a Barcelona-1992. En un altre pla, la comercialització d'algunes experiències radicals, a causa de l'apogeu esclatant esdevingut els últims anys, ha suposat una revolució total en el panorama radical.

Hem passat de contemplar joves que se n'anaven a les muntanyes nevades amb la seva planxa d'esquí o *snowboard*, i la seva pala per agafar neu i preparar plataformes de salt, als *Winter X Games* (la X és la clau anglosaxona per anomenar el terme Extreme o extrem –allò que anomenem radical–) celebrats a Westridge Freestyle Park, estació d'esquí per a noves modalitats alternatives de planxa, situat a Bear Valley (Califòrnia), amb les millors instal·lacions que un esquiador radical podria somniar. De la mateixa manera, els responsables municipals de l'esport construeixen zones esportives per a monopatí, com ara pistes d'"U" o *half pipe*, en nombroses ciutats per respondre a aquests gustos esportius que, de ser minoritaris, estan passant a convertir-se en populars per als joves.

No volem deixar-nos en el tinter l'impuls difusor d'aquest horitzó marginal que estan realitzant diversos grups comercials que no tenen relació amb l'esport, però que l'utilitzen com a recurs publicitari per vincular la seva imatge a la de l'esperit aventurer-modernitat. Així, observem a la televisió imatges del *Challenge Ballantine's de Windsurf*, el *Rallye Camel Trophy*, o simplement, la conducta esportiva radical a Bogeries Pepsi.

Per tant, hem de concloure que es poden definir els horitzons com a permeables, en permetre el pas d'idees, materials i persones d'un horitzó a l'altre. Les platges s'han atapeït d'aficionats al surf que s'acosten al medi marítim sense haver rebut cap instrucció i mancats dels coneixements de navegació més bàsics, cosa que produeix conflictes continus entre els surfaires, en prevaldre les normes de la força sobre les de la navegació

Permeabilitat dels horitzons i llur resultat

Utilitzant la teoria de sistemes, incorpora da al camp de l'Antropologia per Clifford

Geertz (1966), la investigadora Ma. Dolores Juliano desenvolupa una proposta de model gràfic per comprendre la inclusió de subsistemes o subcultures dintre del sistema general o "sistema-cultura" (1992, pàg. 18). Encara que l'estudi es refereix a l'anàlisi de la cultura popular, considerem factible la transferència a la relació entre els horitzons esportius; el sistema-cultura és l'horitzó esportiu central i els subsistemes o subcultures l'horitzó marginal (*gràfic 1*). Podem apreciar com, malgrat el caràcter reduït i marginal dels grups que configuren l'horitzó marginal, es desenvolupen forts canals d'influència i comunicació amb el sistema general o horitzó central en totes dues direccions.

Tanmateix, l'autonomia i l'espontaneïtat amb què s'esdevenen les manifestacions de l'horitzó radical impliquen un desfament en els mecanismes de control social per part de les institucions. Nombrosos esdeveniments protagonitzats per membres de grups esportius radicals, posant en perill la pròpia vida o la dels altres, només han comportat l'actuació d'elements institucionals (actuació policíaca o legislativa) quan s'han convertit en un problema social. Aquesta situació s'explica a través del concepte del *retard en l'obtenció d'informació* (Ma.D. Juliano, 1992, pàg. 31). L'autoritat no incorpora mesures d'actuació fins després de conèixer el problema i dissenyar, a través del seu entramat burocràtic, els plans d'actuació. Així, hem estudiat fenòmens vinculats als *moters* en què el mateix desenvolupament de les seves activitats o les tècniques de celebracions festives constitueixen un risc greu per a les vides de les persones, i en conseqüència es comencen a registrar mesures institucionals per tal d'eradicar aquesta mena d'actuacions.

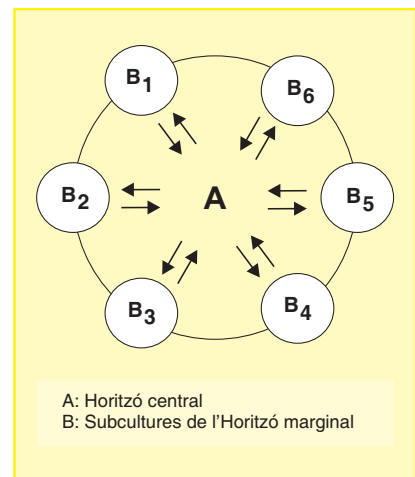
No podem deixar de considerar que algunes manifestacions d'àmbit festiu pròpies de l'horitzó marginal, com ara les grans processons de *moters* amb motiu de concentracions motociclistes o les Curses del Campionat del Món de Velocitat suposen un factor d'activació comercial dels municipis de la comarca. Al circuit de Jerez cada any arriben, per assistir a les curses, gairebé dues-centes mil persones, que

deixen substanciosos beneficis a diversos sectors com ara la restauració, l'hoteleria i les benzineres. Per això s'estableixen unes certes mesures de flexibilització pel que fa a l'aplicació de les lleis, per tal d'evitar majors conflictes socials (imaginem milers de multes per estacionaments indeguts).

Només comprnent els valors que s'agmaguen sota aquestes manifestacions es poden elaborar estratègies encertades d'actuació que, tot respectant la integritat de les persones, no suposin un augment del conflicte social. Per exemple, les autoritats de Puerto de Santa Maria, que coneixen l'esperit *moter* i la repercussió social de la festa anual de les motos, no reprimeixen les exhibicions de virtuosisme dels aficionats, com ara els *cavallets*, sinó que canalitzen aquesta afició mitjançant el tall d'un carrer, perquè els aficionats duguin a terme les seves habilitats. El 1999, fins i tot es va preparar l'avinguda Álvaro Domecq, mitjançant el tall de circulació al trànsit lliure, i col·locant tanques de protecció i bales de palla per evitar col·lisions i atropellaments.

Hem al·ludit anteriorment al procés de comercialització i popularització de les manifestacions esportives marginals, radicals, per part d'agents del sistema central. Les societats modernes es caracteritzen pel seu sincretisme, la seva enorme capacitat d'assimilar diferents estils, i conjuminar elements, exòtics o marginals i fer-los propis (E. Laraña,

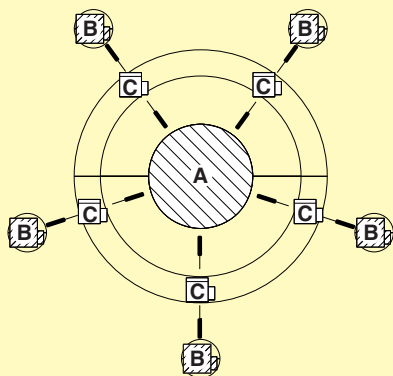
Gràfic 1.

Gràfic 2.

Els tres horitzonts connectats. L'horitzó resultant recull impulsos d'ambdues tendències. És un Horitzó Integral.

A: Horitzó Esportiu Central
 B: Subcultures de l'Horitzó Esportiu Marginal
 C: Horitzó Esportiu Integrat

1986, pàg. 6). Considerem que aquest poder fagocitador i integrador de la cultura central, ha estat el factor transformador de disciplines marginals en populars i multitudinàries, però no sense abans concedir-los una pàtina d'economia del benestar per fer-les més accessibles, atractives i comercials.

Així, ens trobem proves de surf de vela desenvolupades a l'interior de poliesportius replets d'aficionats que vesteixen roba d'estètica radical. La presència de les càmeres de televisió assegura forts ingressos de publicitat i multiplicació del nombre d'espectadors. Qui podria imaginar la pràctica de la planxa de vela en un poliesportiu? La modalitat, denominada *Fundo-le* o *windsurf indoor* es disputa a través d'un circuit professional (per exemple, l'European Tour 1997 de la Windsurf Pross Association). Per crear l'escenari adequat, s'instal·la sobre el terra del pavelló una piscina de fins a 90 metres de longitud. La fabricació artificial de vent es realitza mitjançant 30 ventiladors amb una potència total de 1500 kW, que produeixen un vent de 26 nusos. Sobre aquest escenari, se succeeixen les proves de velocitat, eslàlom i fins i tot salts. Per a aquesta última s'instal·la una rampa de plàstic enmig de la piscina. La rampa té una canaleta longitudinal perquè la plan-

xa pugi tot ficant-hi la quilla i que no es trenqui.

L'exemple esmentat fa referència a una modalitat que es converteix en espectacle esportiu propi de l'horitzó central. D'altres, per contra, utilitzen el reclam de l'emoció, el vertigen i el risc per captar joves desitjosos de realitzar ritus d'afirmació de maduresa o trobar un sentit al temps lliure mitjançant el retrobament amb la natura en un ambient social completament humanitzat.

Per tant, al terme que hem encunyat com a *Tropicalisme Festiu*, podem afegir-hi un altre que introdueix les noves inquietuds: és el *tropicalisme fàustic*. En la difusió i popularització de modalitats com ara el parapent, el ràfting, el salt de pont, o el barranquisme trobem individus fortament vinculats al règim vital urbà, mecanitzat i massificat. L'home escapa del remolí industrial per tornar a la natura on es torna a sentir jove i capaç de gaudir, acceptar els reptes que la natura li proposa i superar-los en companyia de noves amistats. L'individu del tropicalisme festiu s'enfronta a les manifestacions originals de l'horitzó marginal modificades i presentades mitjançant estratègies de l'horitzó central. D'aquesta forma, descobrim un punt d'inflexió entre els horitzons, que es materialitza en aquestes activitats que són, de fet, succeïdes de l'esperit original radical. Considerem que el fenomen prototip d'aquest procés d'assimilació per part de la cultura central de valors i formes pròpies i definidores de les subcultures marginals, ha estat la bicicleta de muntanya. Aquesta modalitat s'ha constituït com una de les afeccions esportives més rellevants dels anys noranta, i sens dubte mereix un estudi amb l'objecte d'avaluar l'evolució d'aquesta afecció fins a esdevenir un fenomen de masses.

**Un exemple:
 la bicicleta de muntanya
 o "Mountain Bike"**

No correspon al present estudi aprofundir en l'aparició i desenvolupament de la bicicleta com a mitjà de transport i d'oci. Tanmateix, volem, si més no, fer unes pinzellades sobre el significat social de la

bicicleta; per fer-ho utilitzarem dos documents literaris.

Per a l'escriptor Rafael Alberti, un dels exponents de la Generació del 27, la bicicleta representa, malgrat la seva simplicitat, un mitjà de transport versàtil i que confereix una agradable sensació de llibertat. Així, destaquem els següents versos del seu poema "*Balada de la bicicleta con alas*" ("*Balada de la bicicleta amb ales*").

*Als cinquanta anys, avui tinc una bicicleta.
 Molts tenen un iot.*

*i molts més un automòbil
 i n'hi ha molts que tenen ja un avió
 ...*

*Corro amb la meua bici pels boscos urbans,
 pels camins sorollosos i carrers asfaltats
 i m'aturo sempre vora un riu
 a veure com s'ajeu la tarda amb la nit
 l'aigua perd les primeres estrelles
 ...*

Tal i com esmenta Alberti, la bicicleta és un mitjà de transport urbà de gran utilitat. A països com la Xina, on els nivells de benestar no permeten la possessió generalitzada de vehicles particulars de motor, la bicicleta és el mitjà de transport multitudinari tant a les grans ciutats com en l'ambient rural. D'altra banda, als països capdavaners d'Europa, estendards de l'Estat del Benestar, com Dinamarca o Holanda, la bicicleta està adquirint elevats nivells de popularitat i les reivindicacions per a la protecció dels ciclistes han originat l'aparició de nous canals de circulació com el *carril-bici* i manifestacions multitudinàries festives, com la *Festa de la Bicicleta*. Aquesta última celebració constitueix, cada any, l'esdeveniment esportiu amb més nombre de participants a la ciutat de Madrid; l'edició de 1996, va superar, segons fonts de l'Ajuntament, els set-cents mil ciclistes.

El segon element que confereix a la bicicleta un ingredient social important és la participació lliure dels esportistes pel que fa a la distribució sexual. La bicicleta i el ciclisme de recreació han estat exempts del component de diferenciació sexual que ha dominat la majoria de les manifestacions esportives tradicionals.

ment. D'aquesta forma, a l'Espanya de la postguerra i durant la dictadura de Franco, mentre els esdeveniments i les manifestacions esportives dirigides per l'autoritat eren severament diferenciades mitjançant la distribució sexual (Secció Femenina - Front de Joventuts), la pràctica popular del ciclisme es constituïa com una via social d'integració esportiva. Així ho mostrava l'autor Torre Enciso en el relat "La dona en bicicleta" dins la seva obra *La volta a l'esport en 80 relats d'humor*.

"Les dones han posat de moda la bicicleta, i ja és una cosa normal observar per les grans avingudes aquestes rodes amb banderoles i xarxes de colors que porten al darrere un nombrós grup de bicicletes, com un estol de pardals que es disputen la parella..."

Elles, com si fossin la Diana Durbin, xiulen meravellosament com les merles i posen aquell seu bec de colomí mentre volen veloces sobre l'asfalt del parc sense fer cas de l'amor..."

La dona, a cavall de la bicicleta, conquereix l'aire lliure, domina sobre el paisatge i s'aboca a nous horitzons. Lliurada a l'esport, ens descobreix sempre ignorades perspectives de la seva esvelta silueta i cada dia ens sorprèn amb una faceta insòlita de la seva delicada feminitat" (1943, pàg. 31).

La bicicleta ha adquirit, sense cap dubte, una popularitat enorme en l'ambient urbà de les societats actuals. Ha estat, tanmateix, un model de bicicletes allunyat de les tipologies tradicionals de bicicleta de passeig i de curses, l'estendard d'una nova afeció al ciclisme: la bicicleta de muntanya, *mountain bike* o BTT (bicicleta tot terreny).

Existeixen antecedents que fan recular l'origen d'aquest vehicle als anys trenta, com el pioner Ignaz Schwinn, el qual introdueix, el 1933, un model de bicicleta de pneumàtics gruixuts (*fat tyre bicycle*) als Estats Units. Com a modalitat esportiva, la BTT neix els anys setanta al nord de San Francisco, (Califòrnia), als vessants de la muntanya Tamalpais (R. Van der Plas, 1992, pàg. 10). Als costeruts pendents d'aquest enclavament natural, els joves californians més desimbolts o *freaks* (mot transformat en *freekis*, com els esca-

ladors) van anar dissenyant artesanalment bicicletes a les quals incorporaven elements de reforç per resistir la duresa de les baixades.

La comercialització de la *Specialized Stumpjumper* el 1982 (Plaza & Janés, 1996 (4), pàg. 9) va suposar la conseqüència directa de l'enorme repercussió del model presentat a la Fira de Long Beach (Califòrnia) i l'inici d'un vertiginós desenvolupament tecnològic (H. Seidl, 1992, pàg. 5). Junt a l'evolució de l'equipament, es va produir una espectacular expansió comercial de la bicicleta de muntanya: en la dècada dels anys vuitanta, a Alemanya es van vendre deu milions de bicicletes de muntanya (ibidem). A Espanya, solament durant l'any noranta es van vendre dos milions; es va triplicar el volum de vendes del sector de la bicicleta.

Als Estats Units, els *freaks* van utilitzar la bicicleta de muntanya com a eina de treball a les grans ciutats. Ja l'any 1988, quan al nostre país tot just es tenien referències d'aquest tipus de bicicletes, ens va sorprendre contemplar a la capital, Washington, un col·lectiu de ciclistes de missatgeria urgent que utilitzaven la BTT com a mitjà de transport. A la jungla de la ciutat, la BTT es mostrava com un material ideal (H. Endler, 1995, pàg. 79), atès que permetia a aquests radicals o *freaks* llançar-se a tota velocitat entre els cotxes, esquivar les retencions, enfilarse a les voreres, portar el vehicle a coll i circular per carrers en direcció prohibida sense ser multats. El treball de missatgeria es transforma, així, en una competició física contra el rellotge, en la qual la resistència, velocitat, força, coordinació i agilitat es constitueixen com els factors essencials del rendiment laboral.

Les manifestacions més puristes de l'esperit radical dels pioners d'aquesta modalitat, que utilitzaven la bicicleta de muntanya com a activitat d'evasió, risc i vertigen, es troben a hores d'ara mediatitzades per la intervenció de les entitats esportives que s'han encarregat de concedir-los un format reglat. Han esdevingut productes culturals, organitzats per les federacions de ciclisme mitjançant competicions a tots els nivells. Fins i tot

el Comitè Olímpic Internacional va incloure aquesta modalitat dintre del calendari dels Jocs Olímpics d'Atlanta-1996. D'aquesta manera, les baixades vertiginoses pels vessants, o les traveses per camins de muntanya es desenvolupen a través de competicions amb un marcat caire comercial. Els ciclistes més destacats troben en els patrocinadors el mitjà de convertir la seva modalitat en un treball. Cada una de les peces de roba de l'equip és escollida en funció de les compensacions econòmiques o materials que facilita la marca: des del casc a les sabatilles.

L'èxit multinacional de la venda de bicicletes no va ser degut al sobtat afany de milions d'esportistes per llançar-se a màxima velocitat pels pendents muntanyosos, sinó prioritàriament a l'ús alternatiu en el context urbà i la utilització per a activitats en el medi natural, sota el context que hem anomenat *tropicalisme festiu*. En aquest sentit, la bicicleta de muntanya incorpora nombrosos avantatges sobre la bicicleta tradicional de passeig: la robustesa de les rodes disminueix enormement el risc de punxades i reben-tades als sots i vorades; la gamma de desenvolupaments dels canvis (conjunt plat-cadena-pinyó) permet d'afrontar pu-

Un ciclista amb equip d'aventurer s'endinsa en el passeig principal de vianants del parc del Retiro de Madrid un matí de sol de diumenge.

jades d'enorme desnivell; el seu disseny en permet la utilització per zones de camins de terra. El client que adquireix una bicicleta de muntanya es troba, doncs, en disposició d'afrontar la seva "aventura imaginària" (C. Freixa, 1996, pàg. 36) pel parc proper al seu domicili o fins i tot d'abordar una excursió que inclogui el transport de la bicicleta a la baca de l'automòbil.

Per això, després de contemplar (i no executar) les manifestacions més pures, originàries i radicals d'aquest esport, el l'assenyat afeccionat continuarà realitzant la seva activitat vivint-la com una aventura a la natura (perspectiva èmica) encara que als ulls del jove radical *freeki* no serà més que un ciclista de *cap de setmana*.

Bibliografia

- Blanchard, K. i Cheska, A.: *Antropología del deporte*, Barcelona: Bellaterra, 1986.
- Blasco, M.ª C.: *El Horizonte Campaniforme en la región de Madrid en el Centenario de Ciempozuelos*, Universidad Autónoma de Madrid, 1994.
- Brohm, J. M.: *Sociología política del deporte*, Mèxic: FCE, 1982.
- Butt, D. S.: *Psychology of sport. The behavior, motivation, personality, and performance of athletes*, Nova York: Van Nostrand Reinhold, 1986.
- Caillois, R.: *L'Homme et le sacré*, París, 1950.
- : *Teoría de los juegos*, Barcelona: Seix Barral, 1958.
- Coca, S.: *El hombre deportivo*, Madrid: Alianza Deporte, 1993.
- Chenu, M. D.: *L'Évangile dans le temps*, París: Les éditions du Cerf, 1964.
- Durán González, J.: *El vandalismo en el fútbol. Una reflexión sobre la violencia en la sociedad moderna*, Madrid: Gymnos, 1996.
- Elías, N. i Dunning, E.: *Deporte y ocio en el proceso de civilización*, Mèxic: FCE, 1992.
- Endler, H.: *Mountain bike. Algo más que un deporte*, Girona: Tikal, 1995.
- Fernández del Riesgo, M.: "La posmodernidad y la crisis de valores religiosos", a Gianni Vattimo et al.: *Entorno a la posmodernidad*, Barcelona: Anthropos, 1990.
- Freixa, C.: "L'aventura imaginària. Una visió antropològica de les activitats físiques d'aventura a la naturalesa", *Apunts. Educació Física i Esports*, 41, pàg. 36-43.
- García Ferrando, M.: *Deporte y sociedad. Bases sociales del deporte en España*, Madrid: Ministerio de Cultura, 1982.
- : *Aspectos sociales del deporte*, Madrid: Alianza Deporte, 1990.
- Gervilla, E.: *Postmodernidad y educación. Valores y cultura de los jóvenes*, Madrid: Dyckinson, 1993.
- Gil Calvo, E.: "La educación de la rivalidad o la pasión recompensada", *Revista de Occidente*, 62-63 (1986), pàg. 23-33.
- Guillet, B.: *Historia del deporte*, Barcelona: Oikos-Tau, 1971.
- Harris, D.: *¿Por qué practicamos deporte? Razones somatopsíquicas para la actividad física*, Barcelona: Jims, 1976.
- Henry, J.: *La cultura contra el hombre*, Mèxic: Siglo XXI, 1967.
- Juliano, M.ª D.: "Cultura popular", *Cuadernos de Antropología*, 6 (juny 1992), Barcelona: Anthropos.
- Kroeber, A. L.: *Peruvian Archaeology in 1942*, Nova York: Viking Foundation Publications, 1944.
- Laguillaumie, P.: "Para una crítica fundamental del deporte". Cfr. "Partisans". (1978), pàg. 32-58.
- Laraña, E.: "Los nuevos deportes en las sociedades avanzadas", *Revista de Occidente*, 62-63 (1986).
- Levi-Strauss, C.: *Antropología Estructural*, Buenos Aires: Universidad, 1961. (Reedició de Paidós, Barcelona, 1992.)
- Lipovetsky, G.: *La era del vacío. Ensayos sobre el individualismo contemporáneo*, Barcelona: Anagrama, 1986.
- Lüschen, G. i Weis, K.: *Sociología del deporte*, Miñón, 1979.
- Mata, D.: "Los deportes de deslizamiento", *Rev. Cultura Física*, 9 (1989), INEF Madrid.
- : *Etnografía del Deporte. Aproximación antropológica a través del modelo de los Horizontes Culturales Deportivos: Horizonte deportivo central Vs. Horizonte Marginal*, tesi doctoral, Fac. Geografía e Historia. UCM, 1997.
- Mauss, M.: "Les techniques du corps", *Sociologie et anthropologie*, París: PUF, 1966.
- : *Introducción a la Etnografía*, Madrid: Istmo, 1967.
- : *Institución y culto*, Barcelona: Barral Editores, 1971.
- : *Sociología y Antropología*, Madrid: Tecnos, 1979.
- Miranda, J.; Lacasa, E. i Muro, I.: "Activitats físiques a la naturalesa: Un objecte a investigar. Dimensions científiques". *Apunts. Educació Física i Esports*, 41 (1995), pàg. 53-70.
- Olivera, J. i Olivera, A.: "La crisi de la modernitat i l'adveniment de la postmodernitat: L'esport i les pràctiques físiques alternatives en temps d'oci actiu", *Apunts. Educació Física i Esports*, 41 (juliol 1995), pàg. 10-29
- Ortega, F.: "California", *GEO*, 54 (juliol 1991).
- Padiglione, V.: "Diversitat i pluralitat a l'escenari esportiu". *Apunts. Educació Física i Esports*, 41, (1995), pàg. 30-35, 1985.
- : "Antropologia de l'esport", *Quaderns de l'ICA*, 1 (1994), pàg. 85-97.
- Palerm, Á.: *Introducción a la Teoría Etnológica*. Instituto de Ciencias Sociales, Mèxic: Universidad Iberoamericana, 1966.
- Poyato, C.: *El Horizonte Campaniforme en la Meseta, Andalucía y Portugal*, Universidad Autónoma de Madrid, 1988.
- Prat, J. i Martínez, Á.: *Ensayos de Antropología Cultural*, Barcelona: Ariel, 1995.
- Rubio Carracedo, J.: *Levi-Strauss. Estructuralismo y Ciencias Humanas*, Madrid: Istmo, 1976.
- Scarduelli, P.: *Levi-Strauss y el Tercer Mundo*, Madrid: Villalar, 1977.
- Scheffler, H. et al.: *Estructuralismo y Antropología*, Buenos Aires: Nueva Visión, 1969.
- Sgranger, E.: *Formas de vida*. Selecta de Revista de Occidente, Madrid, 1966.
- Torre Enciso: *La vuelta al deporte en 80 relatos de humor*, Madrid, 1943.
- Uhle, Max: "Die ruinen von Moche", *Journal de la Societé des Américan de Paris*, 10 (1913), pàg. 95-117.
- Van der Plas, R.: "El manual de la BTT", *BTT Magazine*, 1992.
- Veblen, T.: "El deporte como conducta depredadora atávica". Cfr. Lüschen, 1979.
- Verdú, V.: *El fútbol. Mitos, ritos y símbolos*, Madrid: Alianza Editorial, 1980.
- Villalvilla Asenjo, H.: "El impacto de las actividades deportivas de ocio / recreo en la Naturaleza", Asociación Ecologista de Defensa de la Naturaleza (AEDENAT), Informe juliol 1994.
- White, L. A.: *La ciencia de la cultura. Un estudio sobre el hombre y la civilización*. Buenos Aires: Paidós, 1964.
- Wiley, G. i Phillips, P.: *Method and theory in american archaeology*, Chicago: University of Chicago Press, 1958.